

„Jurnal de artist. Carte-obiect Materie și mnemonică subiectivă”

DOROTHEA FLEISS

Rezumat

Lucrarea de doctorat Jurnal de artist. Carte-obiect Materie și mnemonică subiectivă are ca temă de cercetare teoretică și de practici artistice vizuale, un câmp cultural–artistic interdisciplinar, multimedial și anume jurnalistică vizuală, cartea de artist și cartea-obiect. O atenție deosebită am acordat-o terapiei prin artă, având ca formă de terapie jurnalul, deoarece o parte din activitatea mea este dedicată acestui segment al artei care poate influența pozitiv mentalul uman.

Sursele teoretice care decriptează fenomenul artistic al cărții-obiect sunt puține. Noutatea și originalitatea tezei constau în contribuția teoretică personală, ca rezultat al cercetării, care diversifică și fundamentează cunoașterea, conceptualizarea și promovarea cărții-obiect ca formă de artă contemporană.

Ca artist vizual, am realizat numeroase lucrări a căror temă este centrată pe gândirea și memorialistica jurnalieră, am semnat numeroase lucrări de carte de artist / carte-obiect și am curatoriat evenimente artistice internaționale de carte-obiect. Colaborarea cu artiștii din mai multe țări și organizarea de evenimente internaționale de carte-obiect mi-au oferit prilejul de a cunoaște acest segment al artei contemporane în toate dimensiunile sale. De la concept și problematici estetice, formale, existențiale la materiale, tehnici tradiționale și noi media, cartea-obiect cu tematici memorialistice de tip jurnal, un depozitar mnemonic al poveștilor de viață, al realităților intime și al unui feedback social determinat temporal, se regăsește în creația multor artiști contemporani.

Cercetarea teoretică investighează direcțiile de existență vizuală ale jurnalului în epoca modernă și contemporană, cu evidențierea capacităților acestui demers artistic de a dezvolta creativitatea, expresivitatea și de a genera experimente artistice complexe în care se conjugă comunicarea vizuală multimedială prin desen, pictură, fotografie, colaj, obiect, instalație, forme de artă mixed media, video și forme de artă performativă cu dimensiunea literară, filozofică, poetică, existențial umană.

Jurnalul de artist conținut în cartea de artist sau cartea-obiect ca jurnal de artist, con-

ceptul de jurnal prezent în opera de artă, devin forme de expresie artistică utilizate de către creatori în dorința acestora de a textualiza, vizualiza, obiectualiza cât mai mult din universul senzațiilor, sentimentelor, gândurilor, trăirilor, aspirațiilor intime, stărilor meditative sau atitudinii militante, într-un proces complex de introspecție și de deschidere către ceilalți.

Oportunitatea unui asemenea demers se justifică prin răspândirea tot mai largă, în ultimele două decenii, a dezbaterilor teoretice și de practici artistice experimentale privind producția, valorificarea expozițională, promovarea în sferele culturale și mediatice a cărții de artist/ cărții-obiect. Totodată, un scop declarat al studiului constă în prezentarea unei informații consistente și actuale cu privire la artiști, evenimente, studii critice, dezbateri privind identitatea specifică a acestui tip relativ nou de produs artistic, care își depășește statutul de carte-obiect. În cadrul unor expoziții ce devin ambient / environment artistic de carte-obiect, manifestări ample cu tematici sociale, geo-politice, ecologice observăm noi concepte estetice care modelează o nouă imagine în care vizualitatea și textualitatea converg, trăiesc simbiotic, își aproprie reciproc mijloacele, fundamentând tipuri noi de exprimare artistică ce se integrează firesc în noul vizual contemporan.

Cercetarea include, ca experiență și referință, cunoașterea acumulată ca artist vizual creator de carte-obiect. Experimentele proprii, realizate până în prezent ca și activitatea curatorială, sunt prezentate în context local / european / global prin analize și studii comparative.

Am convingerea că jurnalul artistic și cartea-obiect pe lângă dimensiunea estetică, conținutul narativ, prezența obiectuală poate fi considerat o confesiune directă a creatorului, empatic percepută de public. Adesea cărțile de artist / cărțile-obiect conțin tematici ancorate în realitatea cotidiană, ating problematici profund umane, pot fi introspecții ale propriului eu, dar și ale unui context existențial, devenind astfel, și din această perspectivă, reprezentative pentru imaginea și gândirea artistică contemporană.

Metodologia de cercetare/ investigare în studierea tipologică, conceptuală și de practici artistice specifice temei doctorale implică cercetarea izvoarelor documentare istorice primare cu privire la diaristica originală, parcurgerea unei literaturi de specialitate cu privire la literatura memorialistică și jurnalieră, cercetarea textelor teoretice contemporane care analizează cartea de artist și cartea-obiect.

Deoarece cartea de artist / cartea-obiect a fost recunoscută oficial ca formă de artă la „Dokumenta” din anul 1971 cercetarea teoretică întreprinsă din perspectiva studiilor vizuale își propune o abordare științifică în scopul unei definiții cât mai complexe.

Metodologia de cercetare este transdisciplinară și multimedială deoarece jurnalul de

artist și cartea-obiect sunt rezultatul unor deconstrucții, și hibridizări ale unor expresii literare, plastice rearticulate și remodelate vizual în formule novatoare, capabile să creeze un metalimbaj vizual de imagine-text.

Observația directă joacă un rol important în analiza și înțelegerea operei de artă. Lucrările, artiștii, expozițiile cu care am interacționat, cât și activitatea mea artistică și experimentele proprii fac parte din materialul viu al cercetării doctorale care fundamentează, alături de studiul teoretic academic, identificarea, definirea, analiza și diseminarea tematicii tezei de doctorat. Studiile efectuate în muzee, expoziții de referință, discuțiile cu artiști care crează cartea-obiect și utilizează conceptul de jurnal artistic în opera lor, chestionarul cu întrebări și răspunsuri ale artiștilor completează cercetarea directă și conferă mai multă autenticitate și originalitate demersului cercetării.

Conștientizarea, teoretizarea și relaționarea prin integrarea creațiilor unor artiști români și a creației personale în fenomenul artistic local / european / global reprezintă o contribuție originală în domeniul de studiu.

Analiza tematică, conceptuală, investigația plastică / vizuală, circumscrise cazuisticii particulare a operei personale, alăturată experienței curatoriale și preocupărilor, experimentelor științifice de terapie prin artă, devin argumente, demonstrații, fundamentate teoretic, cu privire la rolul și importanța jurnalului de artist și a cărții-obiect în artele vizuale contemporane.

Lucrarea conține un „Argument” în care se precizează noutatea, gradul de originalitate și contribuția personală. „Metodologia” precizează instrumente și modalități de cercetare prin investigare teoretică, observație directă și experiență personală, din perspectivă transdisciplinară și multimedială. Cuprinsul include cinci capitole intitulate: „Jurnalul de artist în secolul XX și XXI”; „Conceptul de jurnal în opera de artă”; „Cartea de artist / cartea-obiect”; „Terapia prin artă”; „O incursiune în laboratorul personal de creație „Cartea de artist / cartea-obiect, materie și mnemonică subiectivă”; Concluzii; Anexa I „Fragmente din interviurile despre jurnal de artist / carte de artist / cartea-obiect realizate cu artiști din România și criticul de artă Adrian Guță”; Anexa II „O scurtă cronologie a evenimentelor expoziționale de cartea-obiect din România”; Anexa III „Imagini cu lucrări personale de cartea-obiect”; „Lista de ilustrații”; Bibliografie”.

Capitolul unu „Jurnalul de artist în secolul XX și XXI” include următoarele subcapitole: „Diaristica: originea și semnificația consemnărilor memorialistice”; „Jurnalul de artist și jurnalul artistic de la narație la reprezentare vizuală”. Capitolul unu precizează originea

jurnalului artistic și explică noțiunea de jurnal așa cum apare în diferite enciclopedii și lexicoane. Sunt prezentate etape importante în evoluția conceptului de jurnal și comentate o serie de lucrări semnate de oameni obișnuiți, de scriitori și creatori din lumea artelor vizuale și ale spectacolului ca de exemplu Samuel Pepys, Annei Frank, Charlotte Salomon, Kurt Cobain, Christian Lacroix, Mircea Cărtărescu etc.

Capitolul doi, „Conceptul de jurnal în opera de artă”, cuprinde subcapitolele: „Memorialistica în reprezentări vizuale”; „Frida Kahlo – opera de artă ca jurnal al sufletului”; „Constantin Brâncuși și fotografiile sale”; „Rolul colecției și arhivei în opera artistului german Gerhard Richter”; „Expoziția „Globale” – ZKM”. Capitolul analizează multiplele abordări ale conceptului de jurnal în artele vizuale contemporane. Sunt prezentați artiști, opere, materiale tehnici de reprezentare vizuală. Ca studiu de caz am ales personalități din arta modernă și contemporană: Constantin Brâncuși, Frida Kahlo, Gerhard Richter și Centrul ZKM. De la fotografie la carte-obiect / instalație / environment tema arhivei, a colecției de amintiri materiale și imateriale personale, sociale sau geo-planetare se regăsește explorată de către artiști.

Capitolul trei, „Cartea de artist / cartea-obiect”, cercetează cartea-obiect din perspectiva jurnalului artistic, al jurnalului intim și analizează relația complexă dintre text-imagine-obiect. Capitolul conține trei subcapitole intitulate: „Scurt istoric, definiții, clasificări”; „Cartea de artist / cartea-obiect în Germania”; „Artiști și proiecte expoziționale de carte-obiect în România”.

Prezentarea unor creații și evenimente de carte-obiect în România are importanță atât pentru informația la zi analizată, cât și pentru cunoașterea și integrarea participării românești în context European / global.

Capitolul patru, „Terapia prin artă”, conține o investigație teoretică într-un domeniu științific medical în care există preocupări, experimente, tratamente cu rezultate benefice pentru pacient, în care este utilizat conceptul de jurnal cu ajutorul practicilor artistice. Capitolul include trei subcapitole intitulate: „Rolul jurnalului în terapie”; „Jurnalul artistic în terapia prin artă”; „Experiment personal – Carei (2011 – 2013)”. Experimentele personale în domeniu sunt relatate, analizate cu un instrumentar teoretic specific sferei medicale. În subcapitolul „Jurnalul artistic în terapia prin artă” și „Experiment personal – Carei (2011 – 2013)” sunt prezentate studii de caz din domeniu și am relatat toate etapele activității mele ca artist-terapeut pe care le-am desfășurat la Centrul Sfânta Ana din Carei unde am lucrat cu persoane cu handicap mental.

Capitolul cinci, „O incursiune în laboratorul personal de creație ,Cartea de artist / car-

tea-obiect, materie și mnemonică subiectivă””, include 4 subcapitole intitulate: „Constituirea jurnalului artistic personal și cartea de artist / cartea-obiect”; „Practici artistice în creația de carte-obiect”; „Instalații de carte-obiect. O perspectivă antropologică”; „Activități curatoriale”.

Capitolul se axează pe o parte a creației mele de artist vizual focalizată pe lucrări cu temă jurnalieră, lucrări de carte-obiect. Suportul, scrierea, caligrafia, textul, imaginea, forma sunt analizate ca elemente esențiale în modelarea reprezentării vizuale-obiectuale a lucrării de carte-obiect. Perspectiva memorialistică, contextuală și antropologică prezintă în unele lucrări, în piese separate și instalații este investigată prin trimiteri la teme și concepte actuale, la diverse lucrări și alți autori. În acest capitol urmăresc procesul creativ în toate etapele sale de la concept la transpunerea în operă. Este evidențiat rolul memoriei, trăirii sinestezice a artistului și încărcătura empatică a obiectului artistic. Tot în această parte a lucrării este prezentată activitatea curatorială personală, organizarea de evenimente expoziționale de carte-obiect. Separat este prezentată și analizată „Bienala de carte-obiect / European International Book Art Biennale” eveniment expozițional multiplu, un proiect personal amplu și complex, care a cunoscut mai multe ediții, a avut loc pe mai multe continente (Europa, America, Asia), la care au participat numeroși artiști, eveniment care promovează și statuează cartea-obiect ca formă de artă.

„Concluziile” rezumă reflecțiile și opiniile personale argumentate în lucrare.

Cele 3 anexe cu opinii ale creatorilor de carte-obiect din România: Anexa I „Fragmente din interviurile despre jurnal de artist / carte de artist / cartea-obiect realizate cu artiști din România și criticul de artă Adrian Guță”, Anexa II „O scurtă cronologie a evenimentelor expoziționale de carte-obiect din România”, Anexa III „Imagini cu lucrări personale de carte-obiect”, urmate de o listă cronologică de evenimente de carte-obiect completează studiul. Imaginile cu lucrări de carte-obiect pe care le-am realizat se constituie într-un discurs vizual care motivează și devin argument în cercetarea teoretică întreprinsă pentru teza de doctorat.

Memoria noastră afectivă și întreaga experiență existențială este amprentată de ceea ce am trăit. Chiar dacă timpul prezent ne acaparează cu viteza întâmplărilor cotidiene și numeroasele provocări de tot felul, inclusiv cantitatea uriașă de informații care ne bombardează zilnic, subconștientul păstrează amintirile noastre, le purtăm cu noi, ne influențează reacțiile și alegerile în viață.

Jurnalul de artist, martor tăcut al evenimentelor importante din viața mea, se regăsește în lucrările de pictură, carte-obiect, realizate de-a lungul anilor. Am studiat relația cu jurnalul

la alți artiști. În acest sens am parcurs jurnale ale unor personalități din lumea literaturii, artelor vizuale și artelor spectacolului, dar și jurnale scrise de persoane comune, jurnale care au fost publicate și a căror valoare constă în poveștile de viață conținute și în expresia vizuală în care textul se interferează cu imaginea.

Pentru un artist, gândirea jurnalieră oferă un univers simbolic capabil să genereze povești, senzații, construcții vizuale abstracte, diorame în care trecutul prezentul și metafora viitorului să coexiste în obiectul artistic.

Artiștii vizuali au înțeles valoarea imagistică și consistența discursului narativ prezent în memorialistică și mnemonica capabilă să trezească amintirea. Obiectul purtător al semnificației de aducere aminte intră în colecțiile, arhivele artistului vizual care îl reanimă, îl integrează în reprezentări vizuale bi și tridimensionale pe suport concret sau efemer.

Cartea de artist și cartea-obiect reprezintă modalități de expresie artistică capabile să utilizeze ca sursă a creației obiectele memoriei, trăirile revelate prin interfețe figurate în reprezentări vizuale elaborate de artist.

Cartea de artist și cartea-obiect se remarcă în opera multor artiști contemporani care lucrează cu diferite materiale și tehnici. Întâlnim în expoziții și muzee lucrări având ca suport hârtie, ceramică, sticlă, lemn, metal, fotografie, imagine video. De la obiect la instalație și environment, de la forme tradiționale la forme experimentale, hibride, mixt-media cartea de artist și cartea-obiect devin tot mai prezente în expoziții conceptuale, în evenimente artistice majore, atât datorită diversității abordărilor estetice cât și datorită capacității de comunicare dat fiind simbioza de text-imagine.

Cărțile de artist pot fi excelente lucrări de grafică în care imaginea slujește textul și-l completează. În acest caz artistul preferă tehnicile tradiționale și acordă o importanță deosebită hârtiei. Lucrarea poate fi reprodusă într-un tiraj mic semnată de către ambii artiști, autorul textului și autorul imaginii, sau de autorul unic și fiecare exemplar va fi numerotat.

Există și cărți de artist realizate prin tehnica asamblajului sau pe bază de fotografie și multiplicare în serii mici.

Cartea de artist / cartea-obiect în epoca contemporană capătă maximă libertate ca formă vizuală datorită artiștilor care experimentează, inovează. Alăturarea de materialități și texturi diverse oferă noi tactilități obiectului artistic, combinarea de tehnici tradiționale și noi media, în obiect și instalații provoacă noi forme de percepție din partea iubitorului de artă. Publicul poate să interacționeze cu cărțile-obiect. Ele pot fi pipăite, răsfoite, re poziționate.

Consider că tipul de gândire în imagini, specific artistului vizual, unde prezența me-

moriei este activă, aduce în planul creației realitatea trăită pe care celălalt o percepe empatic. Oamenii se simt atrași de existența celorlalți, de amintiri, și le place să cunoască alte universuri personale, să-și împărtășească experiențele de viață. În acest sens cartea de artist și cartea-obiect au capacitatea de a deveni vehicule ale comunicării interumane. La această concluzie am ajuns și datorită experienței căpătată în cadrul întâlnirilor și lucrului cu persoanele cu handicap mental. Desenele lor, rezultat al experimentului prin care le solicităm să-și exprime starea de moment, puteau fi percepute, interpretate, ca pagini ale unui jurnal cotidian. Se putea observa cu ușurință sinceritatea în bucurie sau tristețe, dorința de comunicare.

Deși non verbală comunicarea prin imagine rămâne puternică și datorită simbolismului cromatic și conținutului reprezentării vizuale, perceput sinestezic, participativ de către ceilalți.

Apreciez că noile forme de artă trebuiesc analizate, din perspectiva studiilor vizuale, și integrate curentelor majore din istoria artelor.

În cercetarea efectuată am considerat ca fiind necesară contextualizarea produsului artistic. În acest sens am prezentat și analizat informații referitoare la apariția cărții de artist / cărții-obiect, a unor colecții și colecționari, artiști și evenimente din Germania și Europa, artiști și evenimente importante de pe scena de artă românească.

Am convingerea, susținută și de creația proprie, că jurnalul de artist / cartea de artist / cartea-obiect sunt modalități de expresie artistică capabile să exprime o gamă largă de idei, de la universul intim al persoanei la multiécranul cotidian, la reflecția asupra societății și militantism, revelatoare pentru gândirea și imaginea artistică contemporană.

Aș menționa faptul că această lucrare se vrea a fi și o pledoarie pentru carte și ce înseamnă ea pentru cunoașterea umană, cartea pe care să o atingi, pe care să o ții lângă suflet, cartea ca operă de artă.

Cuvinte cheie

Jurnal de artist

Carte de artist

Carte-obiect

Terapia prin artă

Mnemonică

Multimedialism

Transdisciplinaritate

Transculturalism

Istории personale

Arhivă

Cuprins

Argument	4
Metodologia cercetării	7
Structura lucrării	9
Cuvinte cheie	12
Capitolul 1. Jurnalul de artist în secolul XX și XXI	
1.1. Diaristica: originea și semnificația consemnărilor memorialistice	13
1.2. Jurnalul de artist și jurnalul artistic de la narație la reprezentare vizuală	19
Capitolul 2. Conceptul de jurnal în opera de artă	
2.1. Memorialistica în reprezentări vizuale	27
2.2. Frida Kahlo – opera de artă ca jurnal al sufletului	34
2.3. Constantin Brâncuși și fotografiile sale	37
2.4. Rolul colecției și arhivei în opera artistului german Gerhard Richter ...	40
2.5. Expoziția „Globale” – ZKM	45
Capitolul 3. Cartea de artist / cartea-obiect	
3.1. Scurt istoric, definiții, clasificări	50
3.1.1. Considerații despre cartea de artist / cartea-obiect, ca jurnal al artistului	62
3.2. Cartea de artist / cartea-obiect în Germania	68
3.3. Artiști și proiecte expoziționale de carte-obiect în România	81
3.3.1. Geta Bratescu – „când desenez, am sentimentul scrisului”	118
3.3.2. Lia și Dan Perjovschi – jurnalul ca spațiu intim / public	122
Capitolul 4. Terapia prin artă	
4.1. Rolul jurnalului în terapie	129

4.2. Jurnalul artistic în terapia prin artă	136
4.3. Experiment personal – Carei (2011 – 2013)	142
4.3.1. Structură și metodologie	143
4.3.2. Importanța formei jurnalului în terapia prin artă	148
4.3.3. Evaluarea rezultatelor, interpretare și concluzii	155
Capitolul 5. O incursiune în laboratorul personal de creație „Cartea de artist / cartea-obiect, materie și mnemonică subiectivă”	
5.1. Constituirea jurnalului artistic personal și cartea de artist / cartea-obiect	158
5.2. Practici artistice în creația de carte-obiect	164
5.2.1. Materiale și materialități. Hârtia	166
5.2.2. Scrisul, caligrafie ca semn / simbol	168
5.2.3. Text	174
5.2.4. Imagine	182
5.2.5. Formă	189
5.3. Instalații de carte-obiect. O perspectivă antropologică	191
5.4. Activități curatoriale	199
5.4.1. EIBAB (European International Book Art Biennale)	203
Concluzii	208
Anexa I. Fragmente din interviurile despre jurnal de artist / carte de artist / car- tea-obiect realizate cu artiști din România și criticul de artă Adrian Guță	211
Anexa II. O scurtă cronologie a evenimentelor expoziționale de carte-obiect din România	233
Anexa III. Imagini cu lucrări personale de carte-obiect	236
Lista de ilustrații	266
Bibliografie	279